policy forum

Tamko kuhusu Bajeti ya 2021/2022:
Kuelekea ushindani wa taifa la viwanda kwa maendeleo ya watu.

1. Utangulizi

Wasilisho hili kutoka Policy Forum (PF) chini ya kikundi kazi cha bajeti ni muendelezo wa juhudi za kuchangia kwenye michakato ya bajeti ya kila mwaka. PF ni mtandao wa zaidi ya mashirika 60 ya Kitanzania yasiyo ya kiserikali (NGOs), yenye lengo la kufuatilia uwajibikaji kwenye fedha za umma. Wasilisho hili linatambua azma ya serikali ya kuboresha maendeleo ya binadamu, inaweka mkazo kwenye sekta muhimu za umma kama vile afya, elimu, kilimo, vijana na maji. Pia inawasilisha jukumu muhimu kuhusiana na mgawanyo wa bajeti ya rasilimali na utekelezaji na inatoa mapendekezo yanayofaa kuzingatiwa katika majadiliano ya Bunge.

Mwaka 2021/22 ni mwaka wa kwanza wa utekelezaji wa Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Miaka Mitano (FYDP III 2021/22 hadi 2025/25) wenye kichwa 'Kutambua Ushindani na Utengenezaji wa Viwanda kwa Maendeleo ya Binadamu'. Wasilisho hili linachambua hali ya sasa katika sekta zilizochambuliwa, na kwa unyenyekevu linatoa maswala kadhaa yanayofaa kuzingatiwa katika utekelezaji wa bajeti ya mwaka ujao pamoja na mipango mingine ya serikali.

Kufikia hapa, kama washiriki hai wa juhudi za kupunguza umaskini na kukuza usawa wa Tanzania kwa kutumia zana za bajeti, tunawajibika kuzoea nyakati zinazobadilika na kuhakikisha tunachangia kupunguza athari mbaya za janga hilo kwenye mafanikio ya kijamii na kiuchumi yaliyopatikana katika miaka ya hivi karibuni pamoja na kuhifadhi miundo yake ya utawala.

2. Muhtasari wa Bajeti ya Kitaifa

Tofauti na mwaka jana ambapo bajeti iliona ongezeko la asilimia 5, bajeti ya 2021/22 inaona ongezeko la asilimia 4 kupanda hadi shilingi za Kitanzaia trilioni 36.3 kutoka shilingi trilioni 34.9 mwaka 2020/21. Hii ni kwa mujibu wa mapendekezo yaliyotolewa tarehe 11 Machi 2021 na Waziri wa Fedha na Mipango wakati akiangazia Mpango wa Kitaifa na ukomo wa bajeti kwa mwaka wa fedha 2021/2022. Katika bajeti yote, shilingi trilioni 23.0 ambayo ni asilimia 63 imetengwa kwa matumizi ya kawaida na shilingi trilioni 13.3 zilizobaki ni kwa matumizi ya maendeleo.

Ni muhimu kutambua kuwa kati ya shilingi trilioni 23.0 zilizotengwa kwa matumizi ya kawaida, shilingi trilioni 10.7 (karibu asilimia 30 ya bajeti ya kawaida) imekusudiwa kulipa deni la taifa ambalo lilifikia shilingi trilioni 59 kufikia Desemba 2020. Kwa hivyo, kuwa na deni la taifa kando, bajeti ya kawaida ni shilingi trilioni 13.0 na bajeti ya maendeleo ni shilingi trilioni 13.3.

Kama ilivyoelezwa hapo awali, bajeti ya 2021/22 ni mwaka wa kwanza wa kutekeleza Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Miaka Mitano unaoendelea hadi 2025/26. Kwa kuzingatia matarajio makubwa ya mpango huo ambao unakusudia kukuza maendeleo ya binadamu, ni muhimu kwamba serikali iweke mgao halisi unaofanana na juhudi zake za kukusanya mapato. Pamoja na kutokuwa na uhakika wa janga la virusi vya korona, ongezeko dogo la bajeti linakaribishwa lakini inafaa kuzingatia utendaji wa mwaka jana kwa suala la ukusanyaji wa mapato. Ukuaji thabiti wa bajeti kama inavyoonekana katika kielelezo 1 unakabiliwa na changamoto zinazohusiana na makusanyo halisi na malipo.

Kielelezo 1: Vyanzo vya fedha kutoka 2016/17 mpaka 2021/22

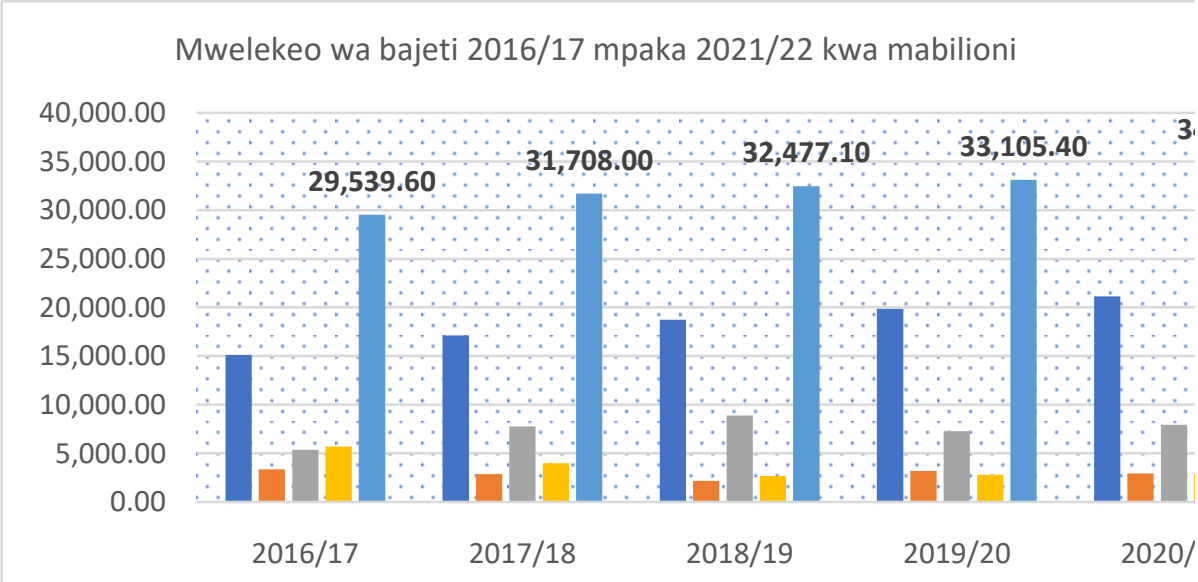

Chanzo: Kauli za Waziri wa Fedha na Mipango zilizowasilishwa kwenye Bunge la taifa.

3. Mambo muhimu kutoka kwenye Sekta zilizofanyiwa uchambuzi

3.1 Afya: Kupunguza Vifo vya Akina mama Nchini Tanzania: Je! Mgawanyo wa Bajeti unakidhi mahitaji na malengo?

Katika kukuza maendeleo ya sekta ya afya, pamoja na mambo mengine, Serikali ya Tanzania imeendelea kuboresha miundombinu ya afya, upatikanaji wa vifaa tiba, chanjo na dawa katika vituo vya afya nchini. Tanzania inafanya juhudi za kushughulikia mahitaji ya kisekta kwa kuhamasisha uwekezaji mkubwa ambapo mnamo mwaka 2020/2021, viwanda 17 vya dawa, matibabu na vifaa vya kinga vilianzishwa[1]. Kwa kuongezea, kuna ongezeko kubwa la idadi ya zahanati kutoka 4,922 mnamo mwaka 2015 hadi 6,120 mnamo mwaka 2020, vituo vya afya kutoka 535 mnamo mwaka 2015 hadi 710 mnamo mwaka 2020, Hospitali za Halmashauri ya Wilaya kutoka 77 mnamo mwaka 2015 hadi

[1] Budget Speech for Prime Minister's Office for Financial Year 2021/2022 https://www.parliament.go.tz/uploads/documents/whatsons/en/1617872755-HOTUBA%20YA%20WAZIRI%20WA%20FEDHA.pdf accessed 20 April 2021

179 mnamo mwaka 2020[2] na bado miradi ya ujenzi wa baadhi ya hospitali za rufaa imekamilika.

Licha ya mafanikio yaliyosajiliwa katika sekta ya afya, Tanzania bado inakabiliwa na changamoto katika afya ya mama na mtoto haswa wakati wa kujifungua ambapo husababishwa na kiwango kidogo cha huduma za afya ya mama na mtoto na miundombinu isiyofaa. Kuna upungufu mkubwa wa vifo vya akina mama wakati wa kujifungua kutoka vifo 432 kwa kila vizazi hai 100,000 mnamo mwaka 2015/16 hadi vifo 321 kwa vizazi hai 100,000 mnamo mwaka 2019/20. Tanzania iko nje ya mkondo kufikia malengo ya sekta ya afya ya 250 (2020/21), 220 (2025/26) na lengo la 3 la maendeleo endelevu (SDGs) kufikia kiwango cha vifo vya akina mama kuwa chini ya 70 kwa kila vizazi hai 100,000.

Masuala yanayohusiana na afya yamepewa kipaumbele cha msingi duniani, kikanda na kwenye mipango ya kitaifa bila kujali utekelezaji na mafanikio yaliyopo. Ulimwenguni, lengo namba 3 la malengo ya maendeleo endelevu (SDG) linazingatia kuhakikisha maisha yenye afya na kukuza ustawi kwa wote katika umri wowote. Miongoni mwa mengine, lengo limeweka angalau malengo mawili maalum ili kupunguza idadi ya vifo vya akina mama;

i. Kupunguza uwiano wa vifo vya akina mama duniani hadi chini ya 70 kwa kila watoto 100,000 wanaozaliwa hai ifikapo mwaka 2030

ii. Kukomesha vifo vinavyoweza kuzuilika vya watoto wachanga na watoto walio chini ya umri wa miaka 5, na nchi zote zinalenga kupunguza vifo vya watoto wachanga kwa kiwango cha chini hadi 12 kwa kila watoto 1,000 wanaozaliwa hai na vifo vya watoto chini ya miaka 5 hadi chini kama 25 kwa kila watoto 1000 wanaozaliwa hai.

Mpango Mkakati wa Nne wa Sekta ya Afya 2015-2020 (HSSP IV) pamoja na mengine umesisitiza juu ya uboreshaji wa ubora wa huduma za msingi za afya, kutoa kifurushi cha huduma muhimu katika jamii na vituo vya afya na upatikanaji sawa wa huduma nchini kwa kuzingatia jiografia ya maeneo yenye mzigo wa magonjwa na kwa kuzingatia vikundi vilivyo hatarini kuathirika katika idadi ya watu waliopo katika maeneo hatarishi. Vivyo hivyo, Sera ya Kitaifa ya Afya ya 2017 inaambatana na utekelezaji wa Dira ya Taifa ya Maendeleo 2025, Malengo ya Maendeleo Endelevu 2030; na Mpango Mkakati wa Sekta ya Afya 2015 - 2020. Lengo linalohusiana na sera hii ni kuboresha huduma za afya ya uzazi, mama na mtoto, watoto na vijana kupitia;[3]

• Kuhakikisha utoaji wa huduma bora za afya kwa uzazi, mama, mtoto mchanga, watoto na vijana na

• kuimarisha huduma za dharura za uzazi, mama na watoto wachanga.

Bajeti ya Afya

Uchambuzi ambao umefanywa kwenye miaka mitatu iliyopita ya kifedha; 2018/2019, 2019/2020 na 2020/2021, umezingatia mwenendo wa bajeti kulingana na changamoto zinazohusiana na vifo vya akina mama.

[2] 3rd FYDP 2021/22 – 2025/26 (Proposal) https://www.parliament.go.tz/uploads/documents/whatsons/en/1617872755-HOTUBA%20YA%20WAZIRI%20WA%20FEDHA.pdf accessed 20 April 2021

[3] URT, Ministry of Health, Community Development, Gender, Elderly and Children: The National Health Policy 2017, pg. 25

Kama inavyoonekana katika kielelezo cha 2, mgao wa bajeti mwaka 2017/18 hadi 2019/20 katika sekta ya afya umekuwa chini ya bajeti iliyolengwa na mpango mkakati wa sekta ya afya IV 2015 - 2020 ambao ulikusudia kupanua huduma za akina mama kufikia maeneo yanayopata huduma kidogo – na makundi yanayopata huduma kufikia viwango vya ubora kwa huduma ya msingi na ya rufaa.

Kielelezo 2: Ugawaji wa bajeti ya Afya Dhidi ya Malengo ya HSSP IV (takwimu katika trilioni)

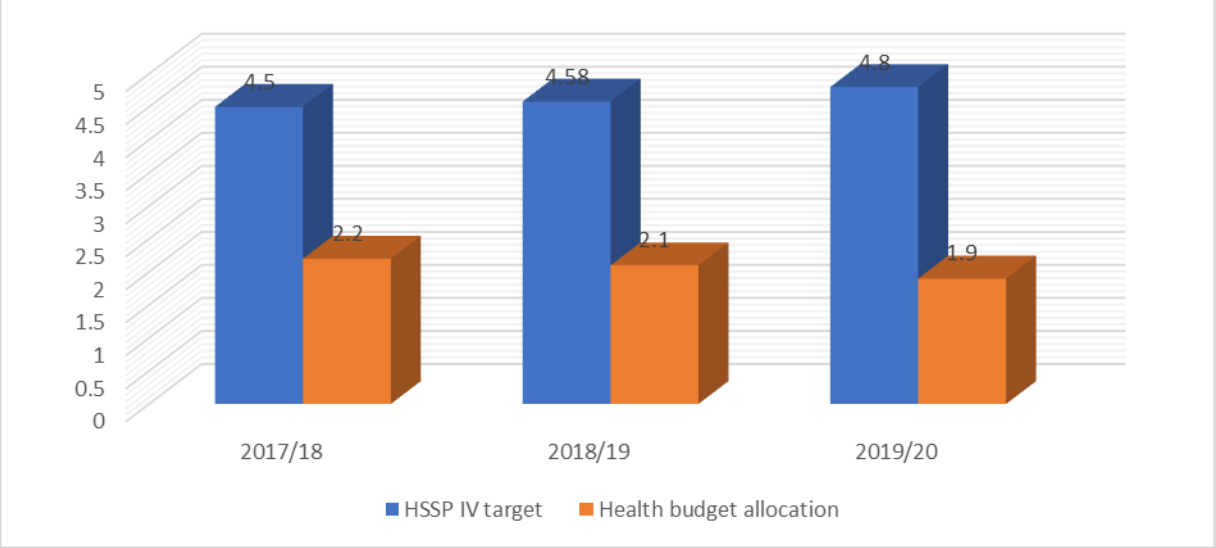

Pamoja na rasilimali chache, serikali haijaweza kutoa vya kutosha bajeti iliyotengwa kwa mwaka wa fedha 2020/21. Takwimu hapa chini inaonyesha tofauti kubwa kati ya bajeti zilizotengwa na bajeti iliyotolewa ikilinganishwa na wakati uliopita na wakati uliobaki katika mwaka wa fedha 2020/21. Wakati asilimia 53 tu ya bajeti ilitolewa, asilimia 10 ya bajeti iliyowekwa kwa ajili ya maendeleo ilitolewa na malipo ya matumizi ya kawaida yalikuwa asilimia 64 ya bajeti iliyotengewa.

Kielelezo 3: Bajeti Iliyotengwa na iliyotolewa mpaka Februari 2021 Vote 53

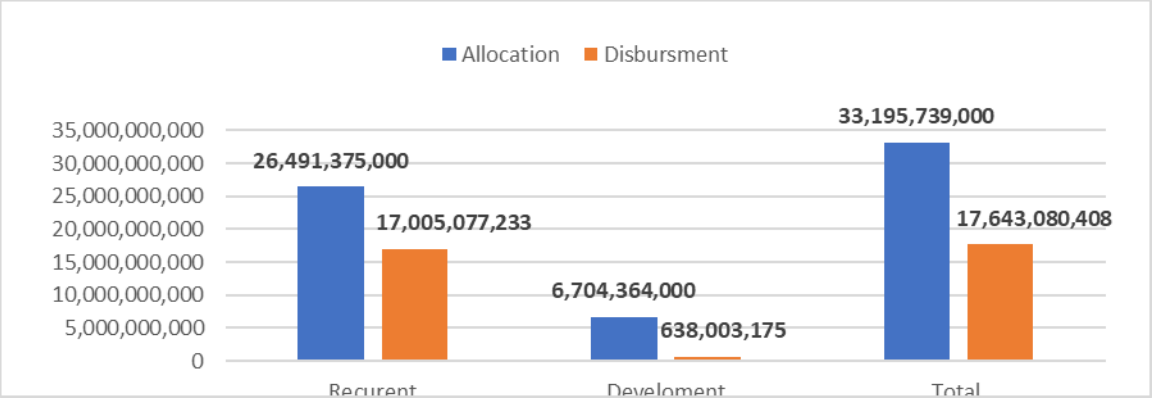

3.2 Elimu: Ni Muhimu Kushughulikia Changamoto katika Sekta ya Elimu.

Hivi karibuni kumekuwa na jitihada za Serikali katika kutoa na kuboresha Sekta ya Elimu kupitia Wizara ya Elimu (MoEST) na Ofisi ya Raisi, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa ((PO-RALG). Kujitolea kutoa elimu ya msingi bila malipo kwa mfano, kumesababisha

kuongezeka kwa uandikishaji katika shule za msingi na sekondari ambapo ni ufikiaji wa kiashiria muhimu cha elimu, 'upatikanaji'. Katika ngazi ya shule ya msingi kwa mfano, idadi ya wanafunzi imeongezeka kutoka milioni 8.2 mwaka 2016 hadi milioni 10 mwaka 2020. Ongezeko hili la kiwango cha msingi, linatarajiwa pia kuongeza uandikishaji katika ngazi ya shule ya sekondari kutoka milioni 2.6 mwaka 2020 hadi Milioni 4.5 mwaka 2024 (BEST 2020).

Haja ya kuongeza Ruzuku Mashuleni

Masomo ya bure yanatekelezwa na serikali kupitia msaada wa moja kwa moja kwa shule kwa kutumia ruzuku. Viwango vya sasa vya ruzuku ni shilingi elfu 10 kwa kila mwanafunzi wa shule ya msingi kwa mwaka na shilingi elfu 25 kwa kila mwanafunzi wa kiwango cha kawaida cha shule ya sekondari kwa mwaka. Ni muhimu kutambua kwamba viwango hivi vimetumika tangu 2002 wakati serikali ilikuwa ikitekeleza Programu za Maendeleo ya Elimu ya Shule za Msingi na Sekondari (MMEM na MMES); na havijabadilishwa tangu wakati huo licha ya mabadiliko ya mfumuko wa bei na kushuka kwa nguvu ya ununuzi ya shilingi ya Tanzania.

Miongozo ya hivi karibuni, hata hivyo, juu ya utoaji wa ruzuku mashuleni; imepunguza kiwango kinachokwenda mashuleni kwa asilimia 40 kwa msingi na asilimia 50 kwa shule za sekondari. Ili kufanya hivyo, shule ya msingi hupokea shilingi elfu 6 tu, kwa kila mwanafunzi wakati shule za sekondari zinapata shilingi elfu 12 tu kwa kila mwanafunzi. Kimsingi, kiasi hiki hakitoshi. Chukua kwa mfano, shule ya msingi yenye wanafunzi 300 hadi 400 itapokea wastani wa shilingi 150,000 hadi shilingi 200,000 kwa mwezi kwa ajili ya gharama zote za kiutawala na ununuzi wa vifaa vya kufundishia kama chaki, gharama za mitihani n.k.

Kielelezo 4: Malipo ya ruzuku kwa mwanafunzi kwa mwaka

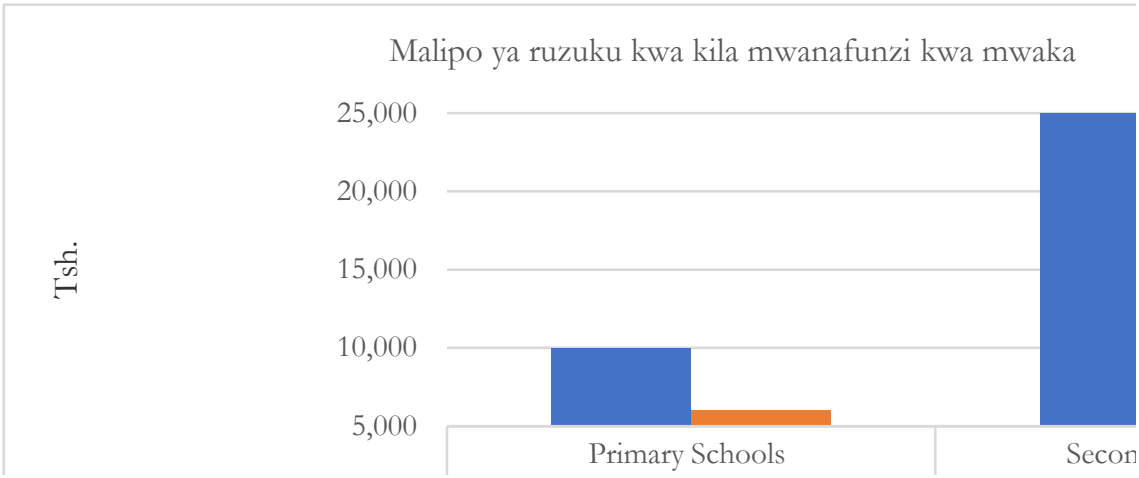

Kushughulikia Upungufu wa Madarasa.

Utekelezaji wa elimu bila malipo umeongeza idadi ya wanafunzi katika shule za msingi ambazo zitaongeza uandikishaji katika shule za sekondari. Idadi ya wanafunzi katika shule za msingi imeongezeka kutoka 8, 222,667 mnamo mwaka 2016 hadi 10,024,815 mnamo mwaka 2020. Wakati wa upanuzi huu wa uandikishaji, serikali iliwekeza kidogo katika upanuzi wa miundombinu ya shule, haswa vyumba vya madarasa, vyoo na

majengo ya utawala. Hivi sasa, shule za msingi zina uhaba wa vyumba vya madarasa 82,200 (BEST, 2020) ikiacha uwiano wa darasa la wanafunzi saa 1:75 badala ya 1:45 iliyopendekezwa.

Shule za sekondari kwa sasa zina upungufu wa vyumba vya madarasa 4,647. Katika miaka minne ijayo, kutoka 2021 hadi 2024, kutakuwa na uhaba wa vyumba vya madarasa 41,833 kwa sababu ya kuongezeka kwa wanafunzi wa shule za msingi mnamo mwaka 2016 katika Darasa la I na II, ambao watamaliza darasa la saba mnamo mwaka 2021 na 2022. Pia, wale ambao walianza elimu yao ya msingi mnamo mwaka 2017 na 2018 wanatarajiwa kumaliza mnamo mwaka 2023 hadi 2024 na kujiunga na shule za sekondari. Kwa kuzingatia idadi ya wanafunzi ambao watajiunga na kidato cha kwanza kati ya mwaka 2021 hadi 2024, kutakuwa na ongezeko la jumla ya wanafunzi milioni 1.8, ambayo ni wastani wa 450,000 kwa mwaka.

Wakati inajulikana mpango wa serikali kupitia TAMISEMI ni kujenga karibu madarasa 3,268 kwenye mwaka wa fedha 2021/2022, kushughulikia changamoto ya miundombinu katika shule za msingi, Ikumbukwe kwamba hii ni asilimia 4 tu ya upungufu uliopo wa vyumba vya madarasa 82,200. Kwa hivyo ni muhimu kwamba idadi kubwa ya rasilimali itengwe kuhudumia upungufu huu.

Kukabiliana na Uhaba wa walimu Shuleni

Kulingana na Takwimu za Elimu ya Msingi Tanzania (BEST, 2020), kuna upungufu wa walimu 50,993 katika shule za msingi. Taarifa iliyotolewa na Waziri wa Fedha mnamo Machi 2021, inafichua kuwa katika kipindi cha Julai 2020 hadi Januari 2021, jumla ya nafasi 13,529 zilipatikana kwa walimu. Ajira hii itapunguza kwa kiwango kikubwa upungufu uliopo wa walimu wa msingi na sekondari hadi 37,464. Ingawa upungufu unabaki kuwa juu, kulingana na ripoti ya BEST, idadi / uwiano wa walimu kwa wanafunzi ni changamoto kubwa, haswa kwa madarasa ya awali ambapo uwiano ni 1: 169 na madarasa ya shule za msingi yana uwiano wa 1:61 badala ya 1:45 iliyopendekezwa.

Tunafahamu kuwa kulingana na BEST, uwiano wa walimu wa Sanaa katika shule za sekondari ni mzuri. Utaratibu uliotumiwa 2019 kuhamisha walimu wa shule za sekondari kwenda shule za msingi ni suluhisho la muda mfupi. Kwa suluhisho la muda mrefu, Serikali lazima itenge bajeti ya kuajiri walimu wapya kuchukua nafasi ya wale waliohamishwa. Kuna umuhimu wa kuzingatia kwamba mnamo mwaka 2021-2024 watahitajika waalimu 41,833 kwa sababu ya ongezeko la wanafunzi 1,882,500. Kwa kuzingatia ongezeko hili, Serikali inapaswa kuajiri walimu 10,458 kwa mwaka kati ya 2021-2124 ili kukidhi mahitaji ya walimu 41,833.

Kuongeza Ubora wa Uhakiki katika Shule za Msingi na Sekondari.

Utekelezaji wa sera ya ‘bila malipo’ umechangia kuongezeka kwa uandikishaji shuleni na kwa kiwango kikubwa, imepunguza changamoto ya kuacha masomo kwa sababu ya ukosefu wa ada ya shule au michango. Kulingana na BEST, uandikishaji katika shule za msingi umeongezeka kutoka asilimia 91.3 mnamo mwaka 2015 hadi asilimia 110.3 mnamo mwaka 2019. Katika shule za sekondari, uandikishaji umeongezeka kutoka

asilimia 36 mnamo mwaka 2016 hadi asilimia 43.9 mnamo mwaka 2020, na idadi itaongezeka mara mbili kati ya mwaka 2022 hadi 2024, ambapo idadi ya wanafunzi wa kidato cha kwanza itaongezeka kutoka 562,000 mnamo mwaka 2017 hadi 1,083,600 mnamo mwaka 2022. Idadi hii itaendelea kuongezeka hadi 1,276,100. Idadi inayoongezeka ya wanafunzi inatakiwa kwenda na mikakati maalum na msisitizo kwa Serikali kufuatilia ubora wa elimu.

Katika mwaka wa Fedha 2017/2018 kulikuwa na Wahakikishaji wa Ubora 1,081 kwa shule za msingi, wakati mahitaji halisi ni 1,541. Kwa wakati mwingine sasa, ukosefu wa rasilimali watu wa kutosha na kifedha umeathiri idara ya uhakiki wa ubora kutofanya vizuri. Kwa mfano, katika mwaka wa Fedha 2020/2021, idara ilipanga kufanya uhakikisho wa ubora katika shule za msingi 4,700 badala ya 18, 152, na sekondari 1,200 badala ya 5,072.

3.3 Maji: Kuboresha upatikanaji wa maji kwa wanawake na wasichana Pamoja na usafi wa mazingira

Idadi ya watu nchini Tanzania inakadiriwa kuwa milioni 60 na inatarajiwa kufikia milioni 90 ifikapo mwaka 2035. Katika hali hii mahitaji ya maji, usafi wa mazingira na usafi wa mwili (WASH) na changamoto zake yanatarajiwa kuongezeka ikiwa hayatatimizwa na kutatuliwa. Kuanzia Aprili 2020, asilimia 70.1 (vijijini) na asilimia 84 (mijini) ya idadi ya watu wa Tanzania wanapata maji salama, na ni asilimia 30 tu ya idadi ya watu wa Tanzania wanapata huduma bora za usafi wa mazingira.

Kiutamaduni, wanawake na watoto hubeba uzito wa kuchota maji kutoka vyanzo vya mbali na hivyo kuwafanya kuwa wahanga wa ukatili. Jitihada za kuboresha usimamizi wa vyanzo vya maji vyenye ukomo ulimwenguni na kupanua upatikanaji wa maji salama ya kunywa na usafi wa mazingira wa kutosha, mara nyingi hupuuza jukumu kuu la wanawake kuhusiana na maji na usafi wa mazingira.

Kwa wasichana walio vunja ungo, kukosekana kwa faragha na utu kutokana na ukosefu wa vifaa bora vya usafi kuna athari mbaya kwa afya, usalama na kujiamini. Kuna ushahidi kwamba vifaa visivyotosheleza vya maji na usafi wa mazingira hupunguza uandikishaji wa shule, mahudhurio, kuacha shule mapema na kuathiri ufaulu na kumaliza elimu pamoja na mafadhaiko, aibu, kuchanganyikiwa na hofu.

Katika kuleta usawa wa kijinsia Serikali ina sheria ya kitaifa ya maji ya Tanzania ya 2002 ambayo inatambua umuhimu wa masuala ya kijinsia na usawa katika utekelezaji wa mpango wa usambazaji maji kwa kuhakikisha ushiriki kikamilifu wa wanawake na wanaume katika hatua hizo. Kwa kuongezea, dira ya taifa ya Maendeleo 2025 ambayo inasema pamoja na mambo mengine kupatikana kwa usawa wa kijinsia na uwezeshwaji wa wanawake katika mahusiano yote ya kijamii na kiuchumi na kisiasa, na utamaduni ifikapo mwaka 2025.

Tungependa kupongeza juhudi zinazofanywa na Serikali katika kuanzisha miradi inayolenga kumaliza changamoto zinazowakabili wanawake, watoto haswa wasichana katika upatikanaji wa maji na usafi wa mazingira. Hasa, Serikali inaweka umuhimu katika ufuatiliaji wa maendeleo ya miradi ili kuhakikisha kuwa inatoa matokeo yaliyokusudiwa. Walakini, licha ya bidii iliyofafanuliwa na sera zinazotaka kushughulikia vikwazo, bajeti ya sekta ya maji imekuwa ikitofautiana kila mwaka kuanzia takriban

asilimia 2 hadi asilimia 4 kila mwaka ndani ya miaka mitano au wastani wa asilimia 3 ambayo ni kinyume na mapendekezo ya ugawaji wa asilimia 5.5 ya bajeti ya kitaifa na Programu ya II ya Maendeleo ya Sekta ya Maji (WSDP II). Kielelezo hapa chini kinaonyesha:

Kielelezo 5: Ugharamiaji wa Maendeleo dhidi ya Ugawaji na Matumizi.

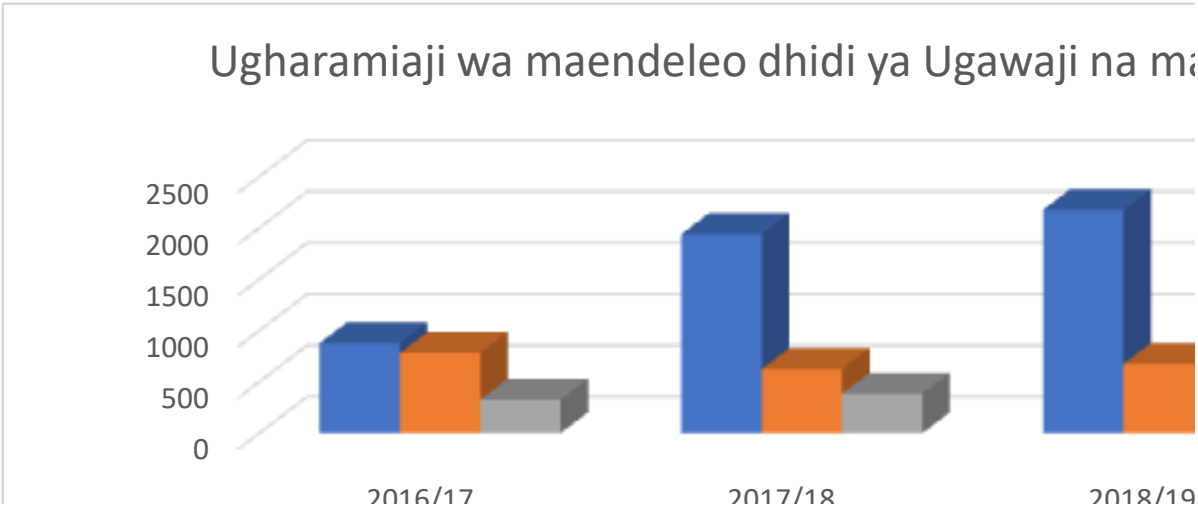

Katika mwaka wa kwanza wa utekelezaji wa Programu ya maendeleo ya sekta ya maji (WSDP II), Wizara ya Maji iliamua kuacha kwa muda shughuli kadhaa ikisubiri hali ya rasilimali kuboreka wakati ikitoa kipaumbele cha juu kwa miradi ya usambazaji maji na usafi wa mazingira. Matokeo ya kipaumbele hiki yanathibitishwa kupitia kuongezeka kwa upatikanaji wa maji na ukubwa wa maeneo yaliyofikiwa. Wakati sehemu inayotarajiwa ya kila mwaka ya rasilimali kwa usimamizi wa rasilimali za maji katika programu ya maendeleo ya sekta ya maji (WSDP II), ilikuwa asilimia 25, mgao wa kila mwaka umepungua kufikia asilimia 6 katika mwaka wa fedha 19/2020.

Bajeti zilizoidhinishwa kila mwaka dhidi ya mahitaji ya programu ya maendeleo ya sekta ya maji (WSDP II),

Mipango ya WSDP II dhidi ya uhalisia	16/17	17/18	18/19	19/20
Bajeti iliyoidhinishwa ya kila mwaka dhidi ya mahitaji ya WSDP II.	89%	32%	31%	43%

Katika kipindi hicho (Mwaka wa fedha 14/15 – Mwaka wa fedha 19/20), jumla ya risiti zilizohesabiwa kutoka vyanzo vyote (vya ndani, vya nje na vingine) zinafikia shilingi Trilioni 1.99. Hii ni asilimia 54 ya mgao ulioidhinishwa kwa kipindi hicho.

3.4 Vijana: Kupunguza Ukosefu wa Ajira kwa Vijana Tanzania

Barani Afrika, vijana milioni 10 hadi 12 huingia kazini kila mwaka ingawa ni milioni 3 tu ya kazi rasmi hutengenezwa, wakati huo huo athari ya janga la COVID-19 linatarajiwa kuzidisha hali hiyo.

Kwa Kuzingatia kuwa idadi ya watu wa Tanzania ambayo imeongezeka zaidi ya mara nne kutoka milioni 12.3 mwaka 1967 hadi milioni 55.9 mwaka 2019, ambapo wastani wa

ukuaji wa mwaka kwa mujibu wa Sensa ya Watu na Makazi ya mwaka 2012 ni asilimia 3.1, ambayo pia inasema asilimia 77 ya Watanzania wako chini ya umri ya 35 na asilimia 19 ni kati ya miaka 15-24. Walakini, ukosefu wa ajira ni mkubwa kwa wasichana (asilimia 14.3) ikilinganishwa na wavulana wa umri huo huo (asilimia 12.3).4

Kupitia Sheria ya Fedha za Serikali za Mitaa, 2018 serikali ilikuja na sheria inayostahili kupongezwa ambayo inasisitiza juu ya uwezeshaji wa kiuchumi kushughulikia ukosefu wa ajira kupitia upatikanaji wa mikopo kwa vikundi vilivyo hatarini ili kuondoa umasikini kwa kushiriki katika biashara binafsi.

Mwaka 2018 kulingana na marekebisho ya Sheria ya Fedha za Serikali za Mitaa, sura ya 290 kifungu cha 37A, mikopo inayofikia asilimia 10 ya mapato ya Halmashauri za Mitaa sasa imetolewa bila riba kuanzia Julai 2018 kulingana na usambazaji wa asilimia 4 kwa Vijana, asilimia 4 kwa Wanawake na asilimia 2 kwa Watu wenye Ulemavu.

Sehemu hii inakusudia kuchunguza utekelezaji wa Sheria hiyo kupitia kukagua mgawanyo wa bajeti ikilinganishwa na malipo kwa PO-RALG na ni kiasi gani wasichana wanapata fedha kuanzisha na kupanua biashara, na hivyo kuboresha maisha yao. Kabla ya Sheria hiyo, katika Mwaka wa Fedha 2017/18, Mfuko wa Maendeleo ya Vijana na Wanawake ulitengewa Shilingi bilioni 61.6 ambayo ni asilimia 10 ya mapato ya ndani ya Halmashauri kwa mikopo ya vikundi 18,233. Kuanzia Februari 2018, kiasi cha shilingi bilioni 15.6 zilitolewa kwa vikundi 8,672 vya Wanawake na Vijana sawa na asilimia 25 ya Bajeti iliyotengwa.

Kuanzia Februari 2019, jumla ya Shilingi bilioni 13.2 kati ya Shilingi bilioni 54.08 sawa na asilimia 24.4 zimetolewa kama mikopo kwa vikundi 5,628 kati ya hizo Shilingi bilioni 8.04 zimepewa vikundi vya wanawake 3,835, shilingi bilioni 4.7 imepewa vikundi vya vijana 1,606 na Shilingi Milioni 415.96 zimetolewa kwa vikundi 187 vya watu wenye ulemavu. (Hotuba ya Bajeti TAMISEMI 2019 / 202O).

Kielelezo 6: Kulinganisha Kati ya fedha zilizotengwa na zilizotolewa

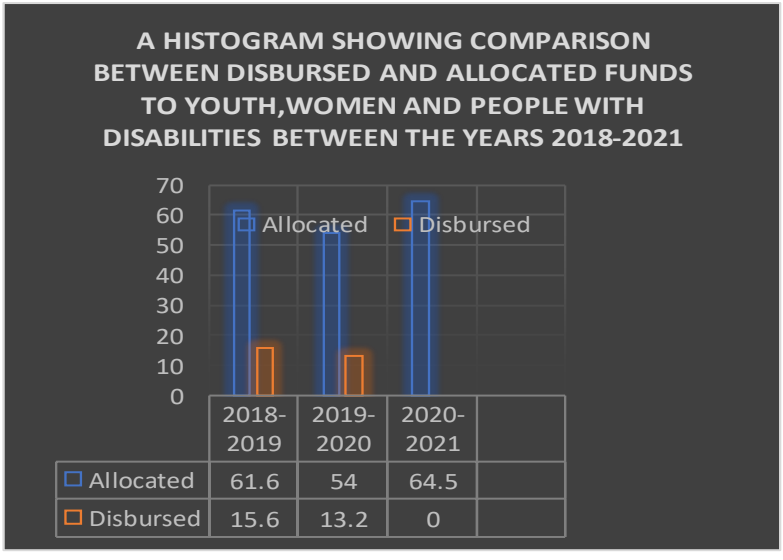

[4] 2012 census

Katika mwaka wa fedha 2020/21, jumla ya shilingi Bilioni 64.5 zilitengwa na Halmashauri zote nchini kwa ajili ya mikopo kwa vikundi 18,244 vya wanawake, vijana na watu wenye ulemavu. Kati ya kiasi hiki, shilingi bilioni 25.8 zilitengwa kwa ajili ya vikundi vya wanawake 8,223, shilingi 25.8 bilioni kwa vikundi vya vijana 6,966 na shilingi bilioni 12.9 kwa vikundi 3,055 vya watu wenye ulemavu.

Kuanzia Februari 2021, jumla ya shilingi bilioni 26.81 sawa na asilimia 41.61 ya lengo la shilingi bilioni 64.46 zilikuwa zimetolewa kwa vikundi 5,973 vya wanawake, vijana na watu wenye ulemavu. Kwa kuongezea, TAMISEMI imerekebisha miongozo ya utekelezaji wa uwezeshaji wa aslimia 10 ya mapato ya halmashauri za mitaa kwa wanawake, vijana na watu wenye ulemavu kwa kupunguza idadi ya wanachama ambao wanaweza kuunda kikundi kutoka kwa wanachama kumi (10) hadi watano (5) ambapo kwa upande wa watu wenye ulemavu kikundi kinaweza kuwa na watu wasiopungua wawili (2); tumia sehemu ya fedha za ulipaji kwa ufuatiliaji na tathmini ya kikundi; mafunzo ya ujasiriamali; uongozi; usimamizi wa fedha na utoaji wa taarifa

Katika ripoti ya CAG ya 2018-2019, tathmini iliyofanywa juu ya utendaji wa Mfuko unaozunguka wa Wanawake, Vijana na Watu wenye Ulemavu ulibaini kuwa Halmashauri 115 hazijachangia jumla ya shilingi 9,930,902,514 kwenye mfuko; na pia, katika halmashauri 111 za mikopo iliyotolewa kwa wanawake, vijana na watu wenye ulemavu kiasi cha shilingi 13,794,359,981 ambazo hazijarejeshwa[5]

Wakati katika mwaka wa 2019-2020, halmashauri 82 hazijachangia asilimia 10 ya mapato yao ya jumla ya shilingi 5,720,140,159, na ambayo shilingi 27,790,189,049 hazijapatikana.

Kabla ya kutungwa kwa Sheria hiyo katika mgao wa mwaka wa fedha 2017/18 ilikuwa shilingi bilioni 61.6 wakati miaka mitatu baadaye mwaka wa fedha 2020/21 mgao ulikuwa shilingi bilioni 64.5. Hii inaonesha kuwa kuna ongezeko la mgao kwa shilingi bilioni 3.1 tu. Hii ni ongezeko lisilo na maana ikilinganishwa na idadi ya watu wasio na ajira nchini. Kwa upande wa malipo ikilinganishwa na mwaka 2017/18 ambapo shilingi bilioni 15.6 zilitolewa wakati mwaka 2020/21 malipo yalikuwa shilingi bilioni 26.8. Hapa malipo yalikuwa karibu mara mbili. Kwa hivyo, serikali inapaswa kuongeza utekelezaji wa sheria kwa kuweka adhabu ya vitendo kwa wakurugenzi wa wilaya ambao hawatii. Hii inaweza kuanza na utafiti wa kwanini kuna hali kama hiyo.

3.5 Fedha ya Kilimo ya Kutosheleza Kukidhi Hitaji la Wanawake wakulima Wadogo

Tanzania Bara asilimia 50.5 ya idadi ya watu wanaofanya kazi za kiuchumi (nguvu kazi) ni wanawake na asilimia 49.5 ni wanaume, kati ya hawa asilimia 55.8 ni vijana[6]. Sekta ya Kilimo ina mchango mkubwa katika maendeleo ya uchumi wa Tanzania kwani inachangia asilimia 28.6 ya pato la Taifa[7]. Kilimo pia ni chanzo cha ajira kwa wanawake asilimia 69.9 nchini Tanzania. Licha ya wanawake kuwa sehemu yenye tija zaidi ya idadi ya watu, hawanufaiki na juhudi wanazowekeza katika kilimo.

Kwa miaka kadhaa sasa, sekta ya kilimo imekuwa duni kwa kupatiwa fedha zisizotosheleza, changamoto za mabadiliko ya hali ya hewa, ugumu wa kupata huduma za ugani, miundombinu duni ya baada ya kuvuna, kutaja chache. Kwa sababu ya

[5] https://www.nao.go.tz/uploads/mamlaka_za_serikali_za_mitaa_kwa_mwaka_wa_fedha_2018-2019.pdf
[6] ILFS, 2014
[7] Agricultural National Sample Census of 2007, 2012.

utamaduni wa jamii ambao kwa njia nyingi unadhoofisha haki za wanawake haswa linapokuja suala la umiliki wa mali pamoja na ardhi, wanawake wameathiriwa vibaya na changamoto katika sekta ya kilimo ikilinganishwa na wanaume.

Kilimo ni injini ya ukuaji na kupunguza umaskini nchini Tanzania. Sekta hii, hata hivyo, haifanyi kazi vizuri kwa sababu ya ukweli kwamba wanawake ambao mara nyingi ni rasilimali muhimu katika uchumi wa kilimo wanakabiliwa na vizuizi ambavyo hupunguza tija yao. Kilimo hutoa asilimia 65.5 ya ajira, asilimia 65 ya malighafi kwa sekta ya viwanda na asilimia 30 ya mapato yanayotokana na kuuza nje na hutoa jumla ya asilimia 82 ya ajira kwa idadi ya watu vijijini Tanzania, kinahakikisha uhakika wa chakula na usalama wa kitaifa kwa jumla huzalisha asilimia 70 ya mahitaji ya chakula nchini.

Imeonyeshwa kuwa wanawake na vijana ndio kundi lenye wazalishaji wakuu kwenye idadi ya watu, lakini wanateseka na kutengwa na mara nyingi. Pengo la kijinsia katika tija ya kilimo nchini Tanzania ni asilimia 30. Hii ni kutokana na wakulima wanawake na wanaume kutokabiliwa na hali sawa ya uzalishaji.

Miongoni mwa sekta kuu tatu za kiuchumi na kwa kuzingatia athari zinazoikabili sekta ya kilimo, kilimo lazima kipate umakini wa karibu zaidi. Uzalishaji wetu katika kilimo haujaboreka katika miaka ya hivi karibuni kwa sababu bajeti imekuwa ndogo na ikibadilika kila mara kwa kipindi kikubwa. Hotuba ya bajeti ya mwaka wa fedha 2020/2021 inaonesha kuongezeka kutoka asilimia 25.2 mnamo 2015 hadi asilimia 29.5 mnamo mwaka 2019. Uwekezaji wa kutosha utasababisha ukuaji wa sekta hiyo.

Kielelezo 6: Vipaumbele vya Bajeti

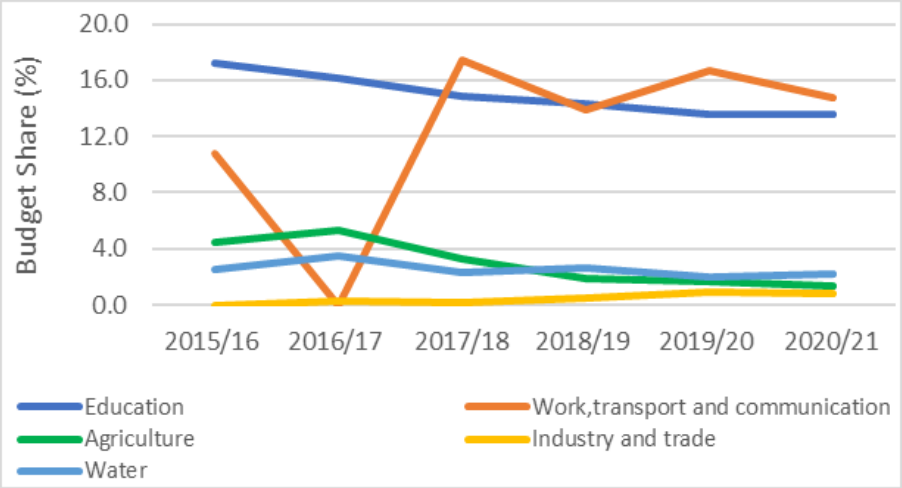

Chanzo: MoFP – Citizen Budgets, 2020

Tofauti kubwa ipo kati ya matumizi yaliyopangwa na halisi, mapitio yanaonyesha kuna tofauti kubwa kati ya utekelezaji uliopangwa na uhalisia wa bajeti kuzidi viwango vya kimataifa vinavyokubalika vilivyotengenezwa chini ya Matumizi ya Umma na Uwajibikaji wa Fedha, na mgao wa bajeti pia uko chini ya ahadi ya Malabo ya asilimia 10 ya jumla ya sehemu ya bajeti ya kitaifa ielekezwe kwenye Sekta ya kilimo.

Mabadiliko ya hali ya hewa yana athari kubwa katika maeneo manne ya uhakika wa chakula, upatikanaji wa chakula, uwezo wa kufikia chakula, matumizi ya chakula na utulivu wa mifumo ya chakula. Wakulima wanawake kwa sasa wanachangia asilimia 45-

80 ya uzalishaji wote wa chakula katika nchi zinazoendelea kutegemeana na mkoa[8]. Katika muktadha wa mabadiliko ya hali ya hewa, vyanzo vya chakula vya jadi huzidi kutotabirika na kupungua. Wanawake wanakabiliwa na upotevu wa kipato na mavuno — mara nyingi ikiwa ni vyanzo vyao pekee vya chakula na mapato. Kuongezeka kwa bei ya chakula kunasababisha watu maskini washindwe kupata chakula, haswa kwa wanawake na wasichana ambao afya zao zimeonekana kupungua zaidi kuliko afya ya wanaume wakati wa uhaba wa chakula[9].

Jukumu la mikopo katika mchango wa viwango vya uzalishaji wa chakula haliwezi kutiliwa mkazo zaidi. Kwa kweli, ukosefu wa mtaji na upatikanaji wa mikopo nafuu unatajwa na wakulima wadogo kama sababu kuu ya uzalishaji mdogo katika kilimo (Salami et al, 2010). Kwa kaya za vijijini, linapokuja suala la mahitaji ya mkopo, Kibaara (2005/06) anaonyesha kwamba wengi wao hutafuta mikopo kwa sababu za kilimo kwani wanapata riziki yao katika kilimo. Ufikiaji zaidi wa mikopo ya kilimo kulingana na Kibaara (2005/06) imeelekezwa zaidi kwenye maeneo yenye ikolojia ya uzalishaji mkubwa wa mazao ya kilimo na kaya zilizo kwenye maeneo yenye uwezo mkubwa wa uzalishaji.

Huduma za Ugani ni pamoja na kuwapatia wakulima maarifa, habari, uzoefu na teknolojia zinazohitajika kuongeza na kudumisha tija na kuboresha ustawi na maisha (NRI, 2011). Mwongozo wa ugani wa Tanzania wa 2012 unahitaji kuwa na maafisa ugani katika kila kijiji ili kuongeza tija ya sekta hiyo. Takwimu zinaonesha kuna uhaba wa maafisa ugani nchini Tanzania inachangia uzalishaji mdogo.

Mwaka wa Fedha	Idadi ya maafisa ugani waliopo	Idadi ya maafisa ugani wanaohitajika	Mapungufu/Pengo
2018/2019	8,756	20,374	11,618
2019/2020	7,307	20,374	13,067
2020/2021	6,704	21,288	14,584

Mapendekezo yetu muhimu

Tunaishauri serikali:

1. Kufikiria kuimarisha michango ya mapato ya ndani kupitia uandikishaji wa raia katika Mfuko wa Afya ya Jamii (CHF) ili kuongeza fedha kwenye bajeti. Kwa kuongezea, tunapendekeza ofisi ya mkoa kutenga asilimia fulani ya CHF kama fedha ya Dawa inayozungushwa(MRF) na kuwa kama akiba kwa ajili ya kununulia dawawakati ambapo kuna upungufu.

2. Kuongeza mgao katika bajeti ya maendeleo ya sekta ya afya ili kuhakikisha upatikanaji wa dawa muhimu na vifaa tiba, ikiwa ni pamoja na upatikanaji wa vifaa vya kujifungulia, dawa, ujenzi wa nyumba za kujifungulia kwa akina mama na kuboresha huduma za dharura kama magari ya kubebea wagonjwa kwa ajili ya rufaa.

3. Kuhakikisha upatikanaji wa rasilimali watu wa kutosha katika sekta za kijamii kama vile afya na elimu.

[8] Tanzania National Climate Change Strategy, 2012

[9] SEI 2010: The Economics of Climate Change in the United Republic of Tanzania

4. Kuhakikisha utoaji wa fedha kwa wakati unaofaa na ufuatiliaji wa matumizi ya fedha ili kutekeleza vyema kazi za msingi za usimamizi wa rasilimali maji. Hii inaweza kusaidiwa na kuanzishwa kwa mkakati wa kijinsia katika sekta ya maji na usafi wa mazingira.

5. Kuhakikisha Uingizaji bora zaidi wa masuala ya Kijinsia katika sekta ya maji haswa katika kuhakikisha kuwa mbinu na mahitaji ya Kawaida yanatofautiana na takwimu za kijinsia haswa kwa wanafunzi wa kike kutoka shule za Msingi hadi elimu ya juu na kuingiza katika mpango wa taifa utakaowezeshwa kwa kupatiwa wafanyakazi na bajeti ya kutosha.

6. Kuhakikisha utoaji wa mikopo kwenye sekta za uzalishaji wa uchumi kwa njia ya mseto, uboreshaji wa kiteknolojia, na uvumbuzi, pamoja na kuzingatia umakini katika sekta zilizoongezewa thamani kubwa na zinazohitaji nguvu kazi kubwa ili kupunguza ukosefu wa ajira kwa wasichana na wavulana.

7. Kuhakikisha maandalizi ya awali ya vikundi vya vijana kabla ya mikopo kutolewa. Hii itawasaidia kujenga uwezo kuhusu biashara zao wanazopanga kuanzisha au kuendeleza.

8. Kuweka sera na mifumo itakayofaa kutumika ambayo itawawezesha vijana kuhitimu kutoka asilimia 4 ya mpango wa kukopesha na kujiunga na taasisi ndogo za fedha ili kupanua wigo wa ufikiaji wa fedha kwa ajili ya biashara zao.

9. Kuandaa mikakati ya ubunifu ya kuboresha ufikiwaji wa huduma za mikopo na kilimo kwa wakulima waliopo pembezoni. Hii inahitaji uwekezaji wa kimkakati katika bidhaa na mipango ya umma ambayo inanufaisha watu waliopo pembezoni. Hii ni pamoja na miundombinu ya vijijini, huduma za elimu na afya na mipango kama vile mikopo, ruzuku za pembejeo, taarifa na huduma za ugani.

10. Kuhakikisha kunakuwepo na upatikanaji wa habari mpya na muhimu kwa umma.